

Om å ta kultur på alvor

Av Sigurd Skirbekk

(Trykt som kronikk i Aftenposten 4.november 2004,

under tittelen ”*Kulturen i samfunnet legger grunnlaget for fremskritt*”

For kort tid siden ble FN-dokumentet "Human Development Report 2004" presentert på et møte i Oslo, i nærvær av to statsministre, en biskop og en talsmann for FN-systemet. Rapporten ble omtalt som den beste FN hadde laget når det gjelder en målsetning om en mangesidig utvikling, ikke bare i økonomisk forstand men også for demokratisering og menneskelig frigjøring.

Rapporten kan få betydning for norsk politikk. Selv om Norge anses som vel utviklet etter de fleste kjennetegn på utvikling, pretenderer vi å være en humanitær stormakt med en viss autoritet på utviklingspolitikk i flere land. Dokumentet sier dessuten en del om hvordan innvandrere fra fjerne strøk bør behandles, og angår dermed også retningslinjer for norsk innvandrings- og integrasjonspolitik.

Rapporten er preget av optimisme, ikke bare på vegne av utviklingsdynamikkens mulighet til å skape frihet, fred og forsoning mellom folkegrupper, men også på vegne av de forskjellige kulturers mulighet til å være forenlige med en slik utvikling. En hovedmålsetning med rapporten har vært å argumentere for at alle kulturer har muligheter i seg til å fremme frihet. I tillegg forutsettes det at alle kulturer kan trekke i en demokratisk retning; dermed kunne også en flerkulturell forening innenfor de samme samfunn bli en realistisk mulighet. Det skulle med andre ord ikke være nødvendig å tenke seg en "vesternisering" for å fremme en slik utvikling.

Forfatterens gode formål er det ingen grunn til å tvile på. Sett fra et sosiologisk ståsted kan det likevel være grunn til å peke på at både kulturer og samfunn kan ha strukturelle føringer som peker i andre retning enn målsetningen til deres talsmenn. Det er med andre ord grunn til å være kritisk.

Et karakteristisk trekk ved denne rapporten er at dens forfattere har forsøkt å psykologisere bort kritiske opponenter. I stedet for å gå inn i faglig drøfting av en omfattende internasjonal litteratur om hvordan forskjellige kulturer kan disponere for forskjellige typer tilpasning, blir innvendingene mot alle kulturers frigjørende potensiale fortolket som "myter". Forfatterne har formulert fem slike myter som deres kritikere angivelig skulle være besatt av. Deretter blir mytene "avslørt" ved referanser til urimelige talsmenn, som det ikke er alt for vanskelig å finne.

Det vil her føre for langt å vise at neppe noen av disse "avsløringene" ville bestått en faglig test. Her må vi nøye oss med å nevne en av de såkalte mytene, som i norsk oversettelse lyder slik: "Noen kulturer har bedre forutsetning for å oppnå en positiv utvikling enn andre, fordi disse kulturene har dypt rotfestete demokratiske verdier, noe andre kulturer mangler. Det er derfor et motsetningsforhold mellom det å inkludere visse kulturer og det å fremme utvikling og demokrati"

Denne "myten" måtte nøytraliseres hvis programmet om det like potensialet i alle kulturer skulle virke troverdig. Så sies det da også glatt at "det finnes ingen støtte, verken i samfunnsøkonomiske eller historiske studier, for å hevde en årsakssammenheng mellom kultur og økonomisk og demokratisk utvikling. Politikk, geografi og sykdomsbelastning har vist seg å være de viktigste faktorene i et lands økonomiske utvikling. Hvorvidt et samfunn er hinduistisk, kristent eller muslimsk er uten betydning. Oppfatningen om at islam er uforenlig med demokrati stemmer ikke med det faktum at flertallet av muslimer i verden nå lever under demokratisk styre."

Denne teksten har en dobbelt adresse. Forskere forventes å kunne godta at føringene mellom kulturelle systemer og politisk-økonomisk utvikling ikke har karakter av "årsakssammenheng", Politikere forventes å kunne akseptere en demokratisk ønsketenkning om alle kulturers like status.

Det hadde så avgjort vært hyggelig om det var slik. Men store mengder forskning peker dessverre i en annen retning.

Motperspektivet til det kultursynet som Human Development Report 2004 forfekter, kan vi bl.a. finne i en kjent amerikansk antologi fra år 2000, kalt Culture Matters. How Values Shape Human Progress, (Kultur har betydning. Hvordan verdier skaper menneskelig framgang) skrevet av flere kjente amerikanske kulturforskere. Her blir det fokusert på de kollektive føringer i forskjellige kulturer, både på gruppenivå, på samfunnsnivå og på sivilisasjonsnivå.

I introduksjonen til dette verket sies det bl.a. at kolonialisme, avhengighet og rasisme kunne bli brukt på 1950- og 1960-tallet for å forklare at en del land ble liggende etter i utviklingen, men at disse forklaringene ikke har samme troverdighet i dag. Det er nødvendig å trekke inn kulturelle forskjeller for å forklare at Marshall- planen for Europa ble en suksess, men at The Alliance for Progress for Latin Amerika ikke ble det. - David Landes bruker kultur som forklaring på forskjeller i økonomiske utvikling mellom Sør-Korea og Tyrkia og mellom Indonesia og Nigeria. - Jeffrey Sachs ser kulturelle forklaringer bak svake økonomiske ytelser i mange muslimske land over lang tid, til tross for oljeressurser og gunstig geografisk beliggenhet. - Ronald Inglehart skriver om kulturelle forutsetninger for demokrati og tillit; skandinaver framholdes i denne forbindelse som de minst korrupte. - Francis Fukuyama drøfter Max Webers teori om en spesiell sammenheng mellom protestantisk etikk og en kapitalistisk økonomi.

Det er ikke bare med empiriske referanser at Culture Matters blir et motskrift til FN-rapporten. Her finner vi også en mer teoretisk artikkel, kalt "Taking Culture Seriously", skrevet av Orlando Patterson. I oversettelse lyder et av hans avsnitt: "I humaniora, og i liberale kretser generelt, har en rigid ortodoksi kommet til å bli framherskende. Den går ut på følgende: Kultur er et symbolsystem som kan bli fortolket, forstått, diskutert, skildret, respektert og feiret som distinkte produkter av spesielle folkegrupper, av lik verdi med alle andre slike produkter. Men kulturen skal aldri bli brukt til å forklare noe om de folkene som produserer den."

Hvis kulturer bare forstås som symbolsystemer for fortolkning, feiring og identitetstilbud, så kan rimeligvis det meste forenes. Men dette fører oss utenom mye innsikt, som ikke minst politikere burde ta inn over seg.

Det kunne her være fristende å nevne studiene til kinesisk-amerikanske Amy Chua. I årets

bok (World on Fire. How Exporting Free Market Democracy Breeds Hatred and Global Instability) hevder hun at en global politikk preget av en kulturblind frihetsideologi, i praksis har ført til at visse minoriteter blir vinnere. Som eksempler nevner hun kinesere i SørøstAsia, jøder i Russland, indere i ØstAfrika, libanesere i VestAfrika. Over alt finner hun at denne politikken fremmer spenninger mellom minoritet og flertall, med etniske overtoner.

Heller ikke Amy nøyer seg med å gi empiriske eksempler som står i strid med FN-rapportens målsetning. Hun kritiserer også en angivelig nøytral multikulturalisme for å bygge på en spesiell form for kulturrelativisme. Her viser hun bl.a. til filosofen Richard Rorty for å få fram noen logiske problemer med å skulle forene likhet og variasjon, og å gjøre kulturrelativisme til en nøytral målestokk. En påstand om at alle kulturer er like, forutsetter f.eks. en fast overkulturell målestav for likhet og ulikhet.

Men hva er så alternativet? Må vi godta en “clash of civilizations” som uunngåelig? For undertegnede er det her naturlig å referere til en samfunnsvitenskapelig kongress, med 300 deltakere fra et halvt hundre land, som ble holdt på Hawaii i sommer. Her kunne amerikanere og kinesere “klæsje” i ulike oppfatninger om det var frihet og likhet eller heller tilhørighet og tillit som var de mest universelle menneskelige verdier. Indere og engelskmenn kunne strides om den tidligere kolonimaktens demokratiske arv var et gode eller en økologisk katastrofe. Europeere og orientaler kunne konfrontere hverandre med anklager mot det vestlige forbrukermønster og mot den østlige befolkningsveksten som den største framtidige utfordringen for vårt miljø.

I en uke til endes kunne vi strides, uten at det kom til et eneste tilløp til håndgemeng. Visse ting var det allmenn enighet om: Det er de som overser farene ved kulturforskjellene, som blir de virkelig farlige. Fra flere hold ble det sagt at dersom Bush-administrasjonen hadde forstått dybden av kulturforskjeller på sivilisasjonsnivå, ville den neppe ha vært like lettsindig med å sette i gang en internasjonal intervensjonspolitik.